

Una obra lexicogràfica inèdita de Pere Antoni Figuera: la *Recopilació de alguns termes mallorquins ab el seu corresponent espanyol*

Guillem Alexandre Amengual i Bunyola
Universitat de les Illes Balears

Introducció¹

Els lexicògrafs del segle XIX d'arreu dels Països Catalans compten, a hores d'ara, amb un nombre relativament elevat d'estudis que no exhaurixen, ni de bon tros, les possibilitats d'investigació². Efectivament, són una font imprescindible per conèixer la llengua, les idees lingüístiques i sociolingüístiques del moment, etc. L'estudi que present s'emmarca dins aquesta voluntat de rescatar de l'oblit textos lingüísticament i culturalment interessants que permetin copsar millor aquesta època.

El propòsit d'aquestes pàgines és donar a conèixer i analitzar alguns aspectes de la *Recopilació d'alguns termes mallorquins ab el seu corresponent espanyol*, obra manuscrita inèdita l'autor de la qual s'oculta sota les sigles F.P.A.F.T.R.F.O. Demostrarem que les sigles esmentades amaguen, ni més ni menys, el nom del franciscà mallorquí Pere Antoni Figuera i Tomàs³, que alguns anys després publicarà el *Diccionari mallorquí-castellà* (1840), primer diccionari imprès a Mallorca; així doncs, en certa manera aquest manuscrit n'és un precedent (encara que en determinats aspectes hi hagi divergències significatives que palesen l'evolució feta per Figuera). Tot i la importància d'aquest lexicògraf pens que no ha rebut l'atenció que

---

¹ Una primera versió d'aquest treball, de caràcter provisional i considerablement reduïda, aparegué amb el títol «Un precedent del *diccionari mallorquí-castellà* de Pere Antoni Figuera: la *Recopilació de alguns termes mallorquins ab el seu corresponent espanyol*» a la revista *Estudis Baleàrics*, 68/69, pàgs. 103-110.

² Vegeu, per exemple, Alpera (1991), Bastardas & Bastardas (1997), Colon & Soberanas (1986), Corbera (1994), Gimeno (1998), Gulsoy (1964a i b), Martines (1991 i 2000), Massot (1971 i 1985), Picazo (1991) i Rico & Solà (1995), entre d'altres.

³ Per a una visió de conjunt de l'obra de P. A. Figuera, vegeu Amengual (2005).

mereix: sobre l'obra lexicogràfica de Figuera només conec els estudis de Joan Bastardas i M.-Reina Bastardas (1997), Germà Colon i Amadeu-J. Soberanas (1986), Jaume Corbera (1994) i Albert Rico i Joan Solà (1995), centrats en el *Diccionari mallorquí-castellà*.

Referències a la *Recopilació*. Localització i descripció del manuscrit.

Segons la bibliografia consultada, els estudiosos que donen notícia del manuscrit de la *Recopilació* (considerada en tots els casos d'autor desconegut) són, per ordre cronològic, Massot i Muntaner (1985:55), primer que en fa esment, i Colon & Soberanas (1986:174, n.) i Corbera (1994: 228, n.), que citen i assumeixen la informació aportada pel primer. Diu Massot que

Figuera i Amengual no foren els únics que compilaren diccionaris del "mallorquí". La Biblioteca B. March conserva una *Recopilació* de alguns termes mallorquins ab el seu corresponent espanyol per E.P.A.F.T.R.F.D. [*sic*] any 1814, manuscrit de 48 pàgs. sense numerar, simple vocabulari català-castellà.

L'únic manuscrit que conec de la *Recopilació* es troba dipositat a la Biblioteca B. March de Palma sota la signatura "Ms. 4º - 1/7". Es tracta d'un quadern compost per vint-i-tres fulls de paper sense numerar que amiden aproximadament 270 mm X 196 mm., escrits, tret del pròleg inicial, a dues columnes. El tipus de lletra és cursiva, molt clara i llegible, obra d'una sola mà. El recull està cosit amb fil i porta les cobertes del mateix paper que el cos de l'obra. La portada ens indica la data de realització: 1814.

Autoria de la *Recopilació*

He dit abans que l'autor d'aquest vocabulari és Pere Antoni Figuera i Tomàs. Les proves que ho demostren són les següents:

En primer lloc, si examinem el manuscrit original veurem que a la portada apareix el títol complet, les sigles que amaguen el nom de l'autor i la data:

RECOPILACIO
DE
ALGUNS TERMES MALLORQUINS
AB
EL SEU CORRESPONENT ESPAÑOL
PER
F. P. A. F. T. R. F. O.
AÑY 1814

Aquestes sigles no són, com creu Massot (1985) i segueix la resta d'estudiosos, *E. P. A. F. T. R. F. D.*, sinó *F. P. A. F. T. R. F. O.* (la negreta és meva); la confusió és natural i resulta fàcil caure en aquest parany, ja que realment la *F* inicial es pot confondre amb una *E*, i la *O* final és més tost atípica i sembla una *D*.

Aclarit aquest punt de la correcta lectura del manuscrit, cal veure qui és aquest misteriós *F. P. A. F. T. R. F. O.*; aquestes són les inicials de *Fra Pere Antoni Figuera Tomàs, Regular Franciscà Observant*. El coneixement més o menys exacte de la biografia de Figuera ens aporta les proves decisives: efectivament, aquest personatge fou religiós franciscà, segons ens assegura Joaquim Maria Bover⁴: «Natural de Lluchmayor [...] fué religioso observante, y custodio del convento de San Francisco de Asís de Palma. Falleció en esta ciudad á los 75 de su edad en 16 de marzo de 1847».

D'altra banda, la *Gran Enciclopèdia de Mallorca* (s.v. Figuera i Tomàs, Pere Antoni) ens confirma aquestes dades i afegeix que fou exclaustrat l'any 1835. Aquest fet, l'exclaustració, és un element cabdal de la nostra argumentació: no debades Figuera diu a la primera edició del *Diccionari mallorquí-castellà* (1840) que és "franciscano esclaustrad" [*sic*]; en canvi, a la *Recopilació* de 1814 és ben lògic que sigui "observant".

A més a més, les nombroses coincidències d'ordre intern, és a dir, de contingut, entre ambdós treballs confirmen que la *Recopilació* és una font del *Diccionari* i per tant són obra del mateix autor:

---

⁴ Vid. BOVER, Joaquim Maria (1868): *Biblioteca de escritores baleares*. Palma, Impremta de P. J. Gelabert [reproducció facsímil: Barcelona-Sueca, Curial, 1976], pàg. 293; núm. 441.

a) En primer lloc, els pròlegs de la *Recopilació*, intitulat “Advertencia”, i del *Diccionari*, les “Duas paraules del autor al lector” i “Algunas notas”, són molt semblants. Vegem-ho (en citar fragments d’aquestes dues obres respectem escrupolosament la grafia original):

Recopilació:

Finalment si se trôban alguns termes qui nos corresponen ques fasse es conte que es recopilador es homo, y per consequent fatllible, y ques pôt enganar. *Valete.* (pàg. 2)

Diccionari:

No penses, amâd Lector, que el diccionari que te presént y que et dedic sia un diccionari complet y eczént de tot error [...]; un diccionari complet no es obra de un tot sòl, sinó de molts y qui tengan llums [...]. Y axí no tens que criticarme, si trôbas que es falta de molts de articles, y si a alguns no correspôn el castellâ: y si em criticas, desde âre et respônc y et dic: que el temps que hâs de empleyar en criticarme lo empléyis en corretgir y aumentar el diccionari [...]. *Vale.* (pàg. 5)

b) La intencionalitat d’ambdues obres és també la mateixa: fer una compilació de la llengua viva i popular del moment. En aquest sentit, la llengua de la *Recopilació* és molt més genuïna que la del *Diccionari mallorquí-castellà*, farcit de cultismes i de castellanismes

Recopilació:

De intent molts de los termes mallorquins estan escrits ab estil vulgar axi com se pronuncian ordinariament, y no ab estil culto paraque mes facilment se pujan trobar. (pàg. 2)

Diccionari:

12.ª Côm jô no hé fét el diccionâri para los sâbis, hé escríit los términos mällorquins axí com se pronuncían vuy en dia segóns lo estíl familiar. (“Algunas notas”, pàg. 6)

c) Els sistemes ortogràfics usats en ambdues obres són sovint coincidents, i no sembla que sigui per casualitat atesa l’originalitat de

les propostes. La *Recopilació* emprà sovint, però, una ortografia més respectuosa amb la tradició, mentre que el diccionari de 1840 fa servir unes grafies en part atípiques i sorprenents que l'acosten en ocasions a una mena de sistema de transcripció fonètica, ben típic dels treballs del segle XIX. Vegem quines són les similituds:

Recopilació:

Lo accent circumflèts (^) demunt la e, o la o denôta que aquestas lletras se pronuncian ubertes, axo es fôrt, y com si fossen totas sôlas [...]; y la s tota sôla entre duas vocals, ques pronuncia com si fos z. [...] La t antes de las duas ll significa que la primera l fa sillaba ab la vocal anterior, y la segona l ab la posterior, y que se pronuncian saporadas, á diferencia de com se pronuncian unidas, com se veu en Rôtllo, y Rollo, enque el primer se confitx r o l, rol, l o, rôtllo sens fer mencio de la t, y el segon r o, ro, llo, rollo. (pàg.2)

Diccionari:

1.ª Côm nôltros mällorquíns tením tres êns, *muda*, *tancâda* y *ubêrta*, ô pronunciam la *e* de tres manêras, *petit*, *fortèt*, y *fôrt* ab sa boca badâda, para distingir la una de las âltras no pôs cap accént demúnt la mûda, á no ser que sia llârga, y a las horas li pôs el accent grâve, qui es aquest (´) côm en *menjarèm*, futur de indicatíu de *menjar*: demúnt la tancâda pôs lo accént agúd, qui es aquest (´) y no solament para denotar que es llârga sino que es tancâda, y demúnt la ubêrta pôs el accént circumflècs qui es aquest (^) y axí se veu el môdo côm se hân de pronunciar aquêstas tres parâulas de unas matéxas lletras; però de divêrsa significació: *Dêu*, *deu*, *dêu* [...].

2.ª Côm nôltros pronunciam la *a* y la *o* de duas manêras petit, y fôrt ab sa boca badâda, côm *ma* pronôm, y *mâ* pârt del còs, *molt* adverbi i *mòlt* particip passat de *mòlter*, no pôs cap accént demúnt la qui se pronuncia petit á no ser que sia llârga, y á las hòras li pôs el agúd, y demúnt la qui se pronuncia fôrt pos el circumflècs [...].

6.ª Que una sòla *s* entre duas vocâls se pronunciy côm si fos *z*, y axí *àse*, *câsa*, etc. côm si estâssen escrits *aze*, *caza*, etc. [...]

9.^a Los dos punts demúnt la vocâl ântes de *ll* denôtan que la vocâl fa sillaba ô tota sôla, ó ab la consonânt de ântes, y no ab la primera *l*, y axí

se distingèix la pronúncia v. g. de *röllo* de pasta ó de tabac de la de *róllo* v. g. de braser; [...] (“Algunas notas”, pàgs. 6 i 7)

La coincidència entre els exemples (“rotllo”) i àdhuc l’estil de redacció demostren que la *Recopilació* és una font del *Diccionari* de 1840. A més, les solucions ortogràfiques aportades són semblants tot i alguna modificació: se mantén tant a la *Recopilació* com al *Diccionari* la mateixa representació de les *ee* i de les *oo* obertes (marcades mitjançant l’accent circumflex) i de les *ss* sonores (/z/), amb la grafia “s” en posició intervocàlica.

d) Cal destacar finalment que pràcticament totes les entrades de la *Recopilació* de 1814 es troben presents en el *Diccionari* de 1840. Val a dir que en algun cas hi ha variacions ortogràfiques que corresponen als canvis de criteri i a l’evolució de l’: “afegitó” (*Recopilació*)-“afagitó” (*Diccionari*); “aferre” (*Recop.*)-“aferra” (*Dicc.*); “aguyer” (*Recop.*)-“agüer” (*Dicc.*); “ambroll” (*Recop.*)-“embroll” (*Dicc.*); etc. Hem fet una cala de totes les entrades de la *Recopilació* sota les lletres A, I, J i M. D’un total de 178 termes començats per A, només 5 no apareixen en l’obra de impressa de 1840 i 4 són accepcions diferents⁵. Pel que fa a les lletres I i J, la coincidència és del 100% (amb 9 i 30 entrades respectivament), i la coincidència pel que fa als mots començats per O (45 entrades) és gairebé total, ja que l’únic mot que no apareix en el *Diccionari* és *oreyera de barret*, a més de *oliva llarga*, *oliva tôrta* i *oliva redona*, no incloses dins l’entrada *oliva*. En conjunt podem concloure, doncs, que més d’un 95% dels mots de la *Recopilació* són presents en l’obra posterior. Aquesta coincidència no pot ser explicada només per una idèntica procedència de fonts i confirma, per tant, que la *Recopilació* i el *Diccionari* són obra de la mateixa mà i, a més, que la *Recopilació* fou utilitzada com a font del treball posterior.

---

⁵ Es tracta de: *Adôs*; *Ameurar sa pasta*; *Amiga, sa complice*; *Animares, adorno de vestits*; *Animáras, festas*; *Arrapar*; *aygordent oli devall*; *Aygoves de devant*; *Aygovés de derrera*.

Macroestructura i microestructura

A l'hora d'analitzar el recull (encara que sigui de manera impressionista i no exhaustiva) empraré la distinció ja clàssica entre *macroestructura* i *microestructura*. La macroestructura d'un diccionari és el perfil del seu inventari lexicogràfic, això és, la selecció de les entrades (o articles) i llur ordenació dins el diccionari; es tracta, en tot cas, d'estudiar la forma i l'extensió de l'obra, el caràcter lingüístic, enciclopèdic o mixt, el nombre de llengües, la selecció del lèxic i l'ordenació de materials.

Pel que fa a forma i a extensió, no repetiré ara el que he esmentat al punt 2 sobre les mides del manuscrit de la *Recopilació*; l'obra consta de 3768 entrades, seguides d'una "Addició" que ocupa des del full 44 fins al 47 i que en conté 144 més, cosa que ens dóna un total de 3912 entrades, seleccionades arbitràriament i ordenades d'una manera que vol ser alfabètica però que sovint no ho és, ja que abunden els exemples de mots o entrades mal col·locats⁶. Com ja indica el títol, el treball de Figuera és simplement una "recopilació", un primer tast, i no un vertader diccionari amb pretensions de ser exhaustiu (expectatives que sí trobem al *Diccionari mallorquí-castellà* de 1840 encara que no assoleixi aquests objectius). Aquest és un recull bilingüe català-espanyol, un diccionari d'equivalències, tot i que en alguna ocasió Figuera explica el significat o el sentit del mot català⁷. De fet al llarg del XIX hi ha una veritable *febre* de diccionaris bilingües (bilingües unidireccionalment, és clar: sempre van del català a l'espanyol i mai no van a l'inrevés).⁸

---

⁶ De fet, Figuera ja ens avisa a l'"Advertencia" que «lo estar alguns termes á lo ultim baix del lineat axí ---- indica que per descuyt nos posaren al seu corresponent llòc», encara que no sempre els mots mal ordenats tenguin aquesta causa.

⁷ Per exemple:

Amiga, sa complice etc. Manceba

Bevedor, el qui beu. Bevedor

Esclafidor, y lo baix de la bassetja. Chasco .

⁸ En aquest sentit, són contundents les paraules d'August Rafanell (1999: 115): «[aquests diccionaris eren] uns inventaris lèxics que solien donar les equivalències espanyoles de les formes catalanes; escassament a l'inrevés, perquè no calia. Això mostra fins a quin punt la llengua necessària era una i la quotidiana una altra.»

El lèxic seleccionat és de caràcter general, viu a la Mallorca d'aleshores, sense excessius cultismes (i els que apareixen són mots coneguts pel poble), i sense noms propis (topònims o antropònims)⁹. En definitiva, és un aplec de lèxic dialectal viu a la Mallorca del moment, i per tant no apareixen mots "principatins" com "noi", "got", substituïts pels seus equivalents illencs "al·lot" i "tassó". A més, però, hi trobem *mòpia* (primera documentació de la paraula, que s'avança al registre del *DCVB*), *nieró*, *menegot*, etc. En definitiva, la major part del lèxic és de caràcter col·loquial i popular, no elevat. Això no impedeix, però, que hi apareguin alguns cultismes o termes literaris o d'especialitat, com *dret civil*, *lavatori*, *nòlits*, *pergamí*, *pernatjar*, *prom* ("prohom"), etc. exemples de mots de caràcter col·loquial són *amiga* ("sa complice"), *bambol*, *cap dur*, etc.

Quant a la caracterització del lèxic, abunden en la *Recopilació* els substantius i els verbs (aproximadament un 90% de les entrades), mentre que la presència d'adjectius i d'altres elements gramaticals (adverbis, interjeccions, etc.) és molt escassa.

La microestructura, és a dir, l'estructura de cada article o entrada no ofereix sorpreses: només apareix el mot català seguit del seu equivalent espanyol, tot i que en algun cas hi ha indicacions de caire gramatical o de significat de la paraula; així per exemple, *Mon*, *pronom*. *Mi*, *Ni*, *negació*. *Ni*; *Seu*, *iglesia catedral*. *Seo*; *Sérva*, *fruyta*. *Serva*; etc. No s'indica el gènere ni el nombre dels termes ni, en general, la seva categoria. A la citada "Advertencia" apareix un curiós avís: Figuera ens informa del fet que «*S. m.* vòl dir que el terme es substantiu masculí, *S. f.* substantiu femení, *av.* o *aus.* *ave* o *aussell*, *instr.* Instrument ab que es fa alguna còsa.» Les esmentades indicacions no apareixen en el cos del vocabulari: com hem dit, els mots no són seguits de cap tipus de caracterització gramatical tret de casos esporàdics.

---

⁹ Vull fer aquest incís perquè el *Diccionari mallorquí-castellà* de 1840 és farcit de castellanismes, cultismes, noms propis i termes d'especialitat (per exemple, *Aarôn*, *Abadir*, *Abanderâdo*, *Abandono*, *Ácido*, *Acrotéra*, *Acroteria*, *Acsioma*, *Agnus Dei*, *Aldonsa -nôm prôpi de dôna-*, etc.). El fet que s'inclouguin en aquesta obra respon a una qüestió de dependència de fonts espanyoles, supòs que de caràcter enciclopèdic.

Ortografia

Ja he indicat algunes particularitats del sistema ortogràfic emprat per Figuera a la *Recopilació* (accent circumflex per representar el so obert de les *ee* i *oo*, ús de la *s* intervocàlica per indicar pronúncia sonora, etc.), i hem de dir que, en general, l'ortografia d'aquesta obra és de caire tradicional, sense un excés d'innovacions, ans al contrari: segueix més o menys fidelment els models medievals i de l'edat moderna. És certament remarcable que aquesta ortografia sigui molt més conservadora que el sistema emprat al *Diccionari* de 1840, ple de solucions estranyes. D'altra banda no hem d'oblidar que la intenció d'aquest autor és recopilar "termes vulgars", cosa que en general el farà ser fidel a la pronúncia a l'hora de transcriure'ls.

Vegem, doncs, quins són els principals trets ortogràfics que presenta aquest text:

a) Accentuació gràfica

En general l'autor té l'habitud d'accentuar els mots aguts acabats en vocal: *alambí*, *ametlló*, *auballó*, *bací*, *carretó*, etc., però també porten accent moltes de les paraules planes acabades en vocal: *acápta*, *aléta*, *ansa*, *armári*, *axámples*, *bacína*, etc. Finalment, els mots esdrúixols normalment no duen accent: *ánimas*, *llagríma*, *memória*, etc. (però *tomátiga*). Val a dir que l'accent gràfic és emprat més per indicar el timbre de les vocals (pronúncia oberta o tancada) que no pas per marcar-ne la força (tòniques o àtones). Els tipus d'accent gràfic emprats són l'agut (´) i els circumflex (^); l'accent greu (˘) no és emprat mai per l'autor. L'ús de les diferents classes d'accent sembla derivat de la intenció de marcar timbre o intensitat: l'accent circumflex indica el so de *e* o de *o* obertes, mentre que l'accent agut indica mot oxíton o paroxíton.

b) Representació de la *e neutra* (so [ɨ])

Les grafies *a* i *e* són utilitzades per l'autor indistintament, sense que hi hagi un criteri clar. Tot i això, sembla que hi ha una certa voluntat d'acostar-se a la grafia etimològica (o bé és una tendència d'imitació de models espanyols): *abaxar*, *ballaruga*, *bardissa*, *carabassa*,

carregar, etc., però *cavellet*, *doblagar*, *entena*, *ensallar*, *llebra*, *llevó* (“semilla o simiente”), *sebata*, etc.

c) Palatals

La grafia usual per al so [ɲ] és Ñ: *baña*, *bañada*, *bañar*, *bañas*, *bañó*, *báño*, *caña*, *cañamel*, *cañar*, *codoñer*, etc.; en posició final trobam ÑY: *codoñy*, *engañy*, *engüañy*, mes de l'añy, *pañy* de *tencar*, *pañy* de *côp*, *pañy* d'or, etc., i també NY: *estany* (metall), *estany* de *aygo*, *estany* v. g. des *tabac*, etc. Aquestes grafies indiquen la pressió de l'ortografia espanyola dins l'àmbit català¹⁰.

Pel que fa al so [ɲ] hem de dir que es troba representat per LL en totes les posicions: *ca llabrer*, *ca nanell*, *côll*, *collar*, *collet* de *capellá*, *collerí*, *fill*, *gall*, *lladella*, *llad*, *lladriôla*, *llatrada*, *môll* etc., fet que novament palesa la castellanització progressiva i la pèrdua de models ortogràfics propis, tot i que l'ús d'aquesta grafia és ja habitual en segles anteriors.

El so [tɲ] correspon a les grafies IG (*boig*) i TX (*mitx.*) en posició final i TX també a l'interior del mot: *botxa*, *metxa*, *metxó*. No s'empra el dígraf espanyol CH en cap cas, i doncs preval el model ortogràfic tradicional.

La semivocal [j] sempre apareix amb la forma Y: *aygo*, *aygordent*, *aygosal*, *caminoj*, *cuydado*, *cuydar*, *cuyna*, *cuynar*, *cuyro*, *cuytar*, *escayre*... (però hi ha algun cas en què la grafia és I: *cruia de llum*).

d) Manca d'apòstrof i de reducció. Conjunció copulativa

Hi ha vacil·lació: sovint se segueix la pauta tradicional, normal en la llengua medieval i moderna, de no apostrofar ni reduir els grups que avui dia s'alteren. *empatxarse de alguna cosa*, *corc de abre*, *cubertora de ôlla*, *cuidor de olívas*, *oli de olivas*, *poal de aygo beneyta*, etc. Cal destacar, però, alguns usos més acostats a la normativa actual: *escaldar s'escudella*, *clau d'arc*, *cloveya d'ou*, *estirada d'oreya*, *pañy*

¹⁰ No debades ja han passat 46 anys des de l'aparició de la Reial Cèdula de Carles III, que imposa l'ensenyament de primeres lletres, llatinitat i retòrica en espanyol i bandeja el català de l'ensenyament, i gairebé 100 des de la Nova Planta borbònica, inici de la castellanització de la nostra illa.

d'or, etc. Finalment hem de dir que la conjunció copulativa sempre pren la forma Y.

En definitiva, el text reflecteix la lluita entre dues tendències contràries: la pervivència dels models tradicionals (l'*estàndard cancelleresc*, textos medievals i moderns, etc.) i la pressió de l'ortografia espanyola, que pren encara més força per haver estat bandejat el català del món escolar i acadèmic en general.

Fonètica

La *Recopilació* manifesta característiques fonètiques ben típiques del català de Mallorca:

a) Iodització, és a dir, el pas del so [j] a [i]: *arromengay, batay, cascay, cloveya, crestay, embuyar, fuya, paya, poy*, etc., que pot arribar fins i tot al grau zero: *baer* (abeller), *cuerer* (cullerer), *gri* (grill).

b) El canvi L > [w], és a dir, la vocalització de la l implosiva: *auballó, aujub, aufàbia, aumangre, colom sauvatge, paupar, paumetas de escola*.

c) Sovint apareix a la *Recopilació* la reducció del diftong [wɔ] a [o] en posició àtona, ben vigent en català de Mallorca: *aygo, aygordent, aygosal, aygovés*, etc. (però trobem la forma *guardià*).

d) La desviació del timbre de les *aa*, és a dir, [a] > [a] en contacte amb el so [r] (*r* bategant): *guiterra* pronunciat [giʊtɔtɔtɔ], *butxeca* pronunciat [butɔtɔtɔtɔ].

e) La terminació àtona [i] final en general se mantén: *aufàbia, gàbia, môpia, sípia*, etc., potser per influència culta ja que la reducció [i] > [i] en posició final de mot és habitual en català de Mallorca (aquests mots són doncs pronunciat actualment *aufabi, gabi, mopi, sipi*) sempre que es tracti de mots populars, patrimonials, és a dir, que no siguin cultismes ni neologismes.

f) També hi ha casos de diftongació de les *oo* inicials en *au/ou* [□w] / [ow]: *ouveya*.

En definitiva, podem dir que els trets fonètics presents en aquesta obra posen de relleu la coincidència gairebé total entre la llengua reflectida en la *Recopilació* i el català de Mallorca actual, almenys fins als anys 50 i 60 del segle XX.

Morfologia i sintaxi

Centraré la meua anàlisi en la formació del plural, les formes de l'article, alguns sufixos d'interès, el relatiu i la variació en l'ús de *per*, *para* i *de* seguides d'infinitiu. En tot cas, cal dir que les característiques textuais de l'obra com aquesta, un llistat de mots, no ofereix gaire marge a l'investigador de la sintaxi; així i tot, pens que l'estudi de les construccions esmentades pot ser d'interès.

a) Formació del plural

En general, la terminació *-es* correspon al masculí plural i *-as* al femení plural: *boter, qui fa botas; brasserôlas; brutó en dents y geñivas; car, el qui ven sas cosas caras; dijous dels compares; emborrar los perayres; florir los abres, plantas*; etc. Aquest tret acosta l'obra als criteris ortogràfics tradicionals.

b) L'article

Les formes que presenta l'article són més tost vacil·lants: efectivament, apareixen indistintament formes derivades del llatí ILLU, és a dir, *el, la*, etc., i d'altres que provenen d'IPSU (*es, sa*). A més, hom hi pot comprovar l'ús, minoritari però existent, de les formes *lo, los* de l'article, típiques del català culte de l'edat moderna. És ben clara la mescla de models a causa, com ja he dit, de la prohibició de l'ensenyament de *i* en llengua catalana a conseqüència de la Reial Cèdula de 1768 i de la imposició de l'ensenyament del castellà, que es fa habitual al llarg del segle XIX. Efectivament, «quan una persona ha estat alfabetitzada en llengua aliena no té els referents del codi escrit de la seva llengua; per tant, sols li queda la llengua oral.» (Martínez i Taberner 1999: 103).

Examinem amb més detall la qüestió: aproximadament el 44 % dels articles són formes derivades del llatí ILLU, és a dir, *el, la, els, las* i *l'*, sense incloure les formes *lo, los* ni el “lo neutre”; un 36 % correspon a formes del denominat “article salat”, és a dir, a *es, sa, sas* i *s'*; finalment, les formes *lo* i *los* apareixen en un 20 % de casos aproximadament. Aquestes dades mostren una pèrdua de vigència dels models cancellerescs i medievals, és a dir, de l'article *lo*, un augment d'ús de la forma estàndard actual (*el*) i una irrupció de la forma dialectal mallorquina popular (*es*) dins els àmbits escrits. Es mesclen doncs formes orals amb altres de cultes o pròpies de l'àmbit escrit sense cap mena de prejudici ni de preocupació.

L'anomenat *lo neutre*, és a dir, l'article emprat amb funció abstractivo-generalitzadora o substantivitzadora, apareix en algunes ocasions, i això ens confirma el caràcter col·loquial del text; *aferre, lo ques diu als cans; comensar a fer olor lo quis perd; cremar lo ques fritx; erada, lo que s'ha de batre; faldada, lo ques du dins sa falda; escudella, lo aguiat; galtada, ab lo de demunt la ma*; etc.

Finalment, la construcció *preposició + article determinat masculí + nom* pren la Forma *ab so* o *ab lo*, d'acord amb les característiques del català medieval que s'han conservat en mallorquí: *colzada, têt ab so colzo; encontrarse un ab lo altre; fer uyet ab los uys; fer renou ab sos dits*. La preposició sempre pren la forma *ab*.

c) Sufixos d'interès

Destaquen els sufixos següents:

- ada (“cop pegat amb X”, “acció/efecte d'X”): *bañada; bassatjada; betcollada; carabassada, têt ab so cap; cavalgada; ditada; passada de calsa*.
- al (“conjunt d'X”, “objecte que es posa a X”): *devantal; didal; pomeral*.
- atxo (castellanisme): *plomatxo*.
- ay (-all) (“objecte”, “lloc”): *amagatay, aromengay; baveray; fregay per escurar*.
- ell (“objecte”): *cubell; rebassell, la pedra ahont posar los dobbés*; etc.
- enc (“relatiu a X”): *agostenc; flamenc; primarenc*; etc.

- ent (“que fa l’acció d’X): *dient al encant* (espanyol “postor” o “pugador” [sic], és a dir, “pujador”).
- er, -era (“ofici”, “vegetal agent, arbre”, “objecte”): *baer el qui ven mel; boter, qui fa botas; cocover, qui cerca ous; codoñer, abre; amitger; florera* (“ramilletero”); *murtera; nesplera; noguer*; etc.
- ero (com -er, però sufix d’origen castellà; aquí, “lloc per a X”): *recibidero; matadero*.
- et, -eta (“diminutiu d’X”): *aléta, ala petita; banquet per seurer; banqueteta per posar hatxas; barqueta de encens; bragueta de nins; brinet*; etc.
- í (“diminutiu d’X”, “d’edat X”): *collerí; porcellí; serení; sexantí; setantí*.
- ia (“acció d’X”): *cantoria dels aussells*.
- ida (“acció / efecte d’X”): *dormida*.
- im (“efecte d’X”): *secorrim*.
- ina (“diminutiu d’X”): *boyrina*.
- ingo (“diminutiu més o menys despectiu d’X”, “diminutiu afectiu” (?)): *pelleringo; tarringo*¹¹ (“alago”).
- ino (“diminutiu d’origen castellà”): *tamborino*.
- ís (-dis) (“acció / efecte abstracte múltiple”, “objecte”, “fàcil d’X”): *filadís*.
- issó (“diminutiu”): *plumissó*.
- o (sufix d’origen castellà, “acció / efecte d’X”): *pago; piulo*.
- ó (“diminutiu d’X”, “lloc”): *auballó; axingló; bañó; borreyó; cagayons; fauzó; fileyó; fogó; niaró; quissó*; etc.
- ol (“cop”, “recipient”): *breverôl; bruyôl per aygo en neu*; etc.
- or (“eina per a X”, “lloc on X”, “afeccionat a X”): *adresador de fusters; arrembador de escala; bevedor, el qui beu; bevedor para aussells; doblagador des jonoy; dormidor, lloc per dormir; dormidor, el qui dorm molt*; etc.
- ot (“augmentatiu d’X”): *bossôt per dur panons* [sic]; *menegôt; rebassôt*.

---

¹¹ Aquest mot, segons el DCVB, apareix documentat per primer cop al *Manyoc de fruita mallorquina* de Joan Rosselló de Son Fortesa, aparegut el 1903; així doncs, la *Recopilació* permet avançar-la gairebé cent anys.

- uc (“que té o manifesta X”): *puruc*.
- ut (“relació / possessió d’X”): *morrut*.

d) El relatiu.

Els pronoms relatius presents en aquesta obra són:

- 1) *Que*: representa el complement acusatiu de l’oració de relatiu: *bandereta que du el bon Jesús; caragolins que fa un moribundo*; normalment no s’usa per representar el subjecte.
- 2) *Qui*: s’empra com a subjecte de l’oració de relatiu, tant si és [+humà] com si no ho és: *bambol qui se embàmba; baula la ultima qui te puntas; boyra qui pastura; cap dur, qui te poc discurs; carter, qui du cartes; cocover, qui cerca ous*; etc.
- 3) *El qui/la qui* : sempre referit a persona: *baer, el qui ven mel; bevedor, el qui beu; caveller, el qui cualca; descansar el qui corre; gavina, el qui menja molt; teta la qui serva nins*; etc.
- 4) Preposició + *què*: sempre es refereix a coses: *canó ab que tiran piñòls; cernador ab que se cern; còrda ab que trehuen el bolitx; pau ab que en las iglesias donam pau; retxador de que usan los estudiants; tatxeta de que usan los sabaters*; etc.
- 5) Les formes *el qual, la qual*, etc. no apareixen en la *Recopilació*, però sí l’hispanisme *cuyo*, marca de caràcter formal o literari, com també la forma *ahont*.

e) Variació de *per/para/de* + infinitiu

La preposició majoritària és *per*: *banquet per seurer; baña per dur aygo; bássa per rentar; borratxa per dur; carretó per apendre de caminar los infants; cartera per dur cartes; cernador per posar el cedás; cuerer per posar cueras*; etc.

La preposició *para* és usada en molts pocs casos: *bassáda para molrer; bevedor para aussells; môll para barcas*. L’ús de la preposició *de* és bastant freqüent, tot i que menor que la construcció amb *per*: *llanceta de sangrar animals; maleta de dur roba; môllo de fer claus*.

Finalment he trobat un cas de construcció amb *a: menjador, lo qui ja es bo a menjar*, que em sembla una reminiscència medieval (cf. “Sobre la construcció medieval per sarraïns a preïcar”, dins Bastardas 1998).

Lèxic

El lèxic de la *Recopilació* em sembla prou interessant, ja que és una font per poder conèixer els mots habituals del català de Mallorca de l'època; Josep Massot afirma d'aquesta obra que és un «simple vocabulari català-castellà» (Massot i Muntaner 1985: 55), opinió que compartesc només en part: és un vocabulari més aviat reduït i sense excessives pretensions, però aporta a l'estudiós informació ben valuosa. De fet, si hom compara aquesta obra amb el *Diccionari mallorquí-castellà* podem veure com el lèxic que apareix a la *Recopilació* palesa un índex molt menor de castellanismes i té una llengua molt més pura, no contaminada. El diccionari, en canvi, és farcit de mots i d'expressions espanyoles.

Així doncs, els castellanismes que apareixen a la recopilació són: *ambroll, antorxa, arquilla, asiento, atrassarse, ave, baño, borratxa, botilla, burro, candelero, contento, cubertilla, curandero, cuydado, decáno, desquite, duro, enfôrro, gasto, gorrero, hermano, insecto, insulto, judío, lôco, manso, marxando, matadero, milló (“deucentsmil”), moribundo, olfato, pago (pagament), paño, paños, passe, pasteló (derivat de pastel), perillo de fer calsa (“palillo”), pêrro traydor, pescateria, pestaña, piso, planxilla, plomatxo, posarse les aves, prenda, prevallexer, quadro, quema, quieto, ramadillo de pared, recibidero, recibo (“aubará”), regalo, regañar, regañador, reñina, rôbo, ronco, rostilla, sacaborros (de pedassos, de taps), safarsé (cast. zafarse), sangrar, sêrio, sorra (“guineu” o “dona de mala reputació”), tantear, tanto de joc, tatxar (tassar), tío, trepan, tuno, vale, vinagrillo.*

Són en total 72 castellanismes, menys d'un 1 % del total de mots, cosa que demostra la qualitat de la llengua que Figuera en aquest assaig lexicogràfic. Moltes d'aquestes paraules són ben vives en català de Mallorca actual, i doncs aquests hispanismes no són en general llibrescs ni de caire literari.

D'altra banda cal afegir que la *Recopilació* és un instrument magnífic que fa possible datar o avançar la data d'una munió de formes pròpies del català de Mallorca, així com registrar nous significats o mots que no es troben presents al *DCVB*; el fet és que, tot i ser la redacció del recull bastant propera a nosaltres, permet documentar l'ús de determinades formes i expressions almenys en aquell moment, pels volts de 1814. Val a dir que ara no duré a terme un estudi minuciós del lèxic d'aquesta obra, tasca que ultrapassa les meves possibilitats de temps i d'espai i que em reserv per a una propera avinentesa, però sí vull almenys oferir una mostra d'alguns d'aquests mots o locucions documentats o datats per primer cop, o bé amb avançament de la datació, segons el *DCVB*, a partir del buidat de les entrades començades per A, B, C, D i E:

Adôs, aygo de pluja, aygo de bones olors, aygordent de primera flo, ayguardent oli devall, aygordent prova d'Otllanda, aygovés de devant, aygovés de darrera, bagôt, balindrancs, bambol, betcollada, bisbe de anell, blat de aresta negra, blat roveyó, blat escoat o sense aresta, aygonneu, bot del moro, boxar, brosta, bruyôl, ca de bou, ca de bestiar, ca de cassa, ca ervissenc, ca llabrer, ca mè, ca pelud, ca nanell, ca qui pôrta, cabessa d'ays, cama d'ays, câmbras de animals, canó de guías, cap de cordó de plata, cap per cap, cap dur ("qui té pôc discurs"), (no tenir "ni") cap ni sentener, cap de taula, caponar, caragolins, carter, casa del dêume, cavall estelat, cavall mitjanser, cavall sardo, cavall de fuster, cavall de picapedrer, cavall de caña, cavalleraporta (joc), com es ca y es gat, comú de capellans, curôlla, dáxo dáxo, desengavatxar, desnú, dia diat, empadronar, entena de molí. Altres mots documentats són maquet, mòpia, pelleringo, plomatxo, rebassell, rebassot, salmoregi, tarringo, testanatjar; teta (mainadera); etc.

Conclusions

Amb aquest breu estudi he volgut donar a conèixer una mostra de la lexicografia mallorquina del segle XIX que ha estat sovint bandejada o passada per alt per part dels investigadors. El fet que l'autor de la *Recopilació de alguns termes mallorquins ab el seu corresponent español* sigui Pere Antoni Figuera, amagat sota les inicials

F.P.A.F.T.R.F.O. atorga encara més interès a aquesta obra, ja que a més de ser una font per a l'estudi de la llengua viva del moment (principalment, com és obvi, del lèxic) ens mostra els inicis lexicogràfics de l'autor i la seva evolució quant a idees lingüístiques. No oblidem que, com hem dit, la *Recopilació* recull un lèxic molt més pur i gairebé sense castellanismes alhora que utilitza un sistema ortogràfic molt més coherent i respectuós amb la tradició.

Bibliografia

- ALPERA, Lluís. 1991. "Actituds lingüístiques dels lexicògrafs valencians del segle XIX" a *Caplletra*, 11, pàgs. 51-68.
- AMENGUAL BUNYOLA, Guillem Alexandre. 2005. «Aproximació a l'obra lexicogràfica i gramatical de Pere Antoni Figuera», a MARÍN GELABERT, Miquel À. (editor): *Clergat i poder en la Mallorca del canvi de segle: Miquel Maura i Montaner*. Palma: Postulació de la Causa de Canonotzació de Miquel Maura i Montaner, pàgs. 369-381.
- BASTARDAS, Joan. 1998. "*Els camins del mar*" i altres estudis de llengua i literatura catalanes. Barcelona, PAM.
- BASTARDAS I PARERA, Joan i Maria Reina BASTARDAS RUFAT. 1997. "El diccionari mallorquí-castellà de Pere Antoni Figuera (1840) i la fraseologia mallorquina", a *Estudis de llengua i literatura en honor de Joan Veny*, volum I. Barcelona, PAM.
- BOVER, Joaquim Maria. 1868. *Biblioteca de escriptors balears*. Palma, Impremta de P. J. Gelabert (reproducció facsímil: Barcelona-Sueca, Curial, 1976)
- COLON, Germà i Amadeu-J. SOBERANAS. 1986. *Panorama de la lexicografia catalana*. Barcelona, Enciclopèdia Catalana.
- CORBERA POU, Jaume. 1994. "La lexicografia mallorquina del segle XIX", a *Actes del Col·loqui Internacional sobre la Renaixença*, volum II [*Estudis Universitaris Catalans*, volum XXVIII], Barcelona, Curial.
- GIMENO BETÍ, Lluís. 1998. *De lexicografia valenciana. Estudi del Vocabulari del Maestrat de Joaquim Garcia Girona*, Barcelona, PAM i Institut Universitari de Filologia Valenciana.

- GULSOY, Joseph. 1964a. *El diccionario valenciano-castellano de Manuel-Joaquín Sanelo. Edición, estudio de fuentes y lexicografía*. Castelló de la Plana, Societat Castellonenca de Cultura
- 1964b. “La lexicografía valenciana”, a *Revista valenciana de Filologia*, 6, pàgs. 109-141.
- MARTINES, Josep. 1991. “El *Diccionario valenciano* de Josep Pla i Costa: entre la descurança i el purisme”, a *Caplletra*, 11, pàgs. 123-146.
- 2000. *El valencià del segle XIX. Estudi lingüístic del Diccionario valenciano de Josep Pla i Costa*. Barcelona, PAM i Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- MARTÍNEZ I TABERNER, Catalina. 1998. “L’oblit d’un codi escrit”, a *Actes de l’Onzè Col·loqui Internacional de llengua i literatura catalanes*, volum II, Palma-Barcelona, UIB i PAM.
- 2000. *La llengua catalana a Mallorca al segle XVIII i primer terç del XIX*. Palma-Barcelona, UIB i PAM.
- MASSOT I MUNTANER, Josep. 1971. “Un vocabulari mallorquí-castellà del segle XVIII”, a *Estudis Romànics*, XIII, (1963-68 [1971]), 147-163.
- 1985. *Els mallorquins i la llengua autòctona*, Barcelona, Curial, 2a ed.
- PICAZO I JOVER, Antoni. 1991. “El diccionari valencià-castellà inèdit de Tomàs Font i Piris”, a *Caplletra*, 11, pàgs. 91-122.
- RICO, Albert i Joan SOLÀ. 1995. *Gramàtica i lexicografia catalanes: síntesi històrica*. València, Universitat de València.
- RAFANELL, August. 1999. *La llengua silenciada*. Barcelona, Empúries.
- 2000. *El català modern*. Barcelona, Empúries.